

TÓTH LÁSZLÓ

Vastag hegyű ceruzával...

Futam Bohumila Grögerová Kéziratához

2015-ben egyik, hosszú idő után első prágai utamon váratlan adománnyal ajándékozott meg a véletlen. Valamilyik könyvesboltban ugyanis – micsoda könyvesboltok vannak Prágában, s micsoda szellemi pezsgésről és frissességről tanúskodó, könyvészetileg is izgalmasabbnál izgalmasabb megoldású kötetekkel, Úristen! – rábukantam Bohumila Grögerová egyszerűségében is szép kiállítású, még 2008-ban megjelent verseskötetére, a *Rukopisra (Kézirat)*. És természetesen egy pillanatig sem lehetett kérdéses,

hogy azonnal le is csapjak rá. Grögerovát – aki az előző esztendőben, 2014-ben halt meg kilencvenhárom évesen – tulajdonképpen saját költői kamaszkorom óta, már vagy fél évszázada ismerem, s még Tözsér Árpádék 1960-as évekbeli pozsonyi Irodalmi Szemléjében találkoztam először a nevével, mint az akkoriban teljes virágzásnak indult cseh kísérleti költészet (*experimentální poezie*) egyik legfontosabb teoretikusával s képviselőjével. Persze – főleg az 1970-es évek mindent meghatározó csehszlovákiai politikai-kulturális-szellemi karanténjáig – később is eljutottak hozzám a többnyire Josef Hiršallal közösen jegyzett írásai (antológiákban, folyóiratokban, kötetekben, majd egy-két szamizdatban is), igazából mégsem mondhatom, hogy alaposabban ismertem volna a műveit. Közben persze Mányoki Endre tartalmas és a kísérletező költészet iránt a magyar szerző részéről különösen – és szokatlanul – érzékeny interjúját is olvastam a Hiršal–Grögerová szerzőpárral, sőt közöltem is az 1990-es évek elején akkori lapomban, a tatabányai Új Forrásban. Pontosabban, volt azért egy-két halvány elszánásom (elszánásom? – inkább csak bátortalan óhajom), hogy közelebb jussak hozzá – illetve Hiršalra is tekintettel: hozzájuk –, még az 1990-es évek elején is például három, az 1970-es években született közös szövegük *Trojcestí (Hármasút)* című friss gyűjteményéből kívántam lefordítani annyit-amennyit, amint azt első ciklusuk, a *Prelúdium* néhány darabjával kísérletképpen meg is tettem, akkorra azonban már a *tudóskodás*, a könyv- és levéltári kutatás kezdett egyre erőteljesebben és vészjóslóbban magába szippantani, s mind reménytelenebbnek látszott, hogy akár időre-órára is kikerüljek belőle. Így a kötet – benne a *Prelúdiummal*, *Mlýnnel (Malom)* és *Kolotočcsal (Körhinta)* – később már csak szinte kizárólag költőzködéseim idejére került le könyvespolcaimról. Pedig a szövegekísérletekben és -játékokban rendkívül gazdag, eredeti művészetbölcseleti megfontolásokra épülő *hármaskönyvet* már csak Jiří Kolář pazar, a maga idejében teljesen újszerű városkép-kollázsai miatt is sűrűbben levehettem volna róluk (*Kolář – kollázs*: ez is micsoda rendki-

vüli egybeesése névnek és művészeti eljárásnak, a név és technika egymásnak megfelel[tet]ésének mily véletlene). (Egyébiránt Kolář is életem egyik elhanyagolt [elszalasztott] útját jelenti, bár az ő fordításának – magyarításának? tóthlászlósításának? – szerencsére kétszer-háromszor azért sikerült nekiveselkednem [többek között a Parnasszusban is], az általa befogott mindenség teljesebb képét adó magyar Kolář elmaradását azonban soha nem bocsátom meg magamnak [és másoknak sem!].) Mellesleg az 1980-as évekig Grögerová és Hiršal kísérleteinek, szövegeinek, szöveg- és nyelvszemléleti következetességének, következtetéseinek, életművének sem találni (sok) megfelelőjét a 20. századi magyar irodalomban (halványan ugyan eszünkbe ötlük korábbról Kassák avantgardizmusa, s későbből erőteljesebben Tandori észjárása és szöveg univerzuma, mi több, képeiket, rajzaikat is idevehetném, akik kettőjükhez képest szintetizálóbba alkotók [alkotók] és horizontálisan további összefoglalások felé tágitják ki világukat, ugyanakkor műfajaik vertikumát illetően nem merítik ki – tegyem hozzá gyorsan: nem is kívánják ez irányban kimeríteni – teljesen a lehetőségeiket). Tudvalevő viszont, hogy a cseh szellemi-irodalmi-művészeti életben az 1960-as években milyen nagy teret hódított meg az egyúttal európai rangra is emelkedett – közvetlenül Ernst Jandl vagy akár Eugen Gomringer, Max Bense, Helmut Heisenbüttel mellé felsorakozott – cseh experimentális költészet (ideértve annak valamennyi ágát), melynek Kolářon, Hiršalon, Grögerován, továbbá Vladimír Bourdán kívül – s mások mellett – Ladislav Novák, illetve a későbbi drámaíró-politikus-államférfi, Václav Havel is az élenjáró képviselői közé tartozik. Ami pedig, úgymond, Grögerová és Hiršal „szövegépületének” (szövegépítményének?) építőanyagát („stavivo našī textové budovy” illeti, abban egyaránt megtalálhatók a „különböző valóságos és fiktív leírások, élmények, impressziók; barátaik és ismerőseik portréi; elmékedések a társszerzőségről, a szövegalkotásról, a nyelvről, az emlékezetéről és az emlékek kibontásának folyamatáról; írástechnikai magyarázatok, közönséges jegyzetek, felsorolások és idézetek; rövidítések, dinamikus és statikus feljegyzések; vizuális és hangköltészeti konstrukciók; versprózák, ritmikus és szabadversek; nyitott és zárt szövegek”, azaz szándékolt (tervszerű) kollázs- és montázsjellegűként tüntetnek ezek is. Miközben, írja magáról a szerzőpár a *Kolotočban* (*Körhintában*): „A mi szövegünk semmivel sem akar több lenni a szellem egyszerű játékánál abban a világban, mely egyre inkább manipulálja az embert. A mű számunkra magánérdekű fényűzés; a mi templomunk, melynek mi vagyunk a papjai, templomszolgái, gyertyásasszonyai és egerei is.”

Ezek után Grögerová *Kézirata* egy, mondhatni, teljesen hagyományos (értsd: az avantgárd hagyományain belüli), lineárisan épülő, szokványos szövegvezetésű textus, mely több apró rész(let)ből épülő, összefüggő hosszúverset alkot, s mint ilyen, drámai erejű, visszafogott lélegzetű, fojtott atmoszférájú lírai beszámoló a költőnő vakságáról (szeme világának elvesztéséről). (A tragédia nyolcvanöt évesen, 2006-ban érte Grögerovát, kötete két évvel később, 2008-ban jelent meg, s rögtön meg is kapta érte az egyik legrangosabb cseh irodalmi díjat, a Magnesia Literát.) Már az első pillanatban felötlük az emberben, hogy a költő, aki élete nagy részét a hagyományos irodalmi műfajok és szövegformák, szövegstruktúrák *szétszerelésének*, s az így keletkezett részek új rend szerinti összeillesztése – összeilleszthetősége – vizsgálatának szentelte, most, az őt az élet végső kérdéseivel szembeütő tragikus esemény hatására – mondhatni: közvetlen *egzisztenciális kitettségében* – az emberi eszmélet egyik legősibb megnyilatkozási formájához, az emberi vallomás egyik legősibb műformájához,

dimenziójához, kiterjedéséhez: az imához tért (nyúlt) vissza. (S itt a jelenség általánosíthatóságára utaló párhuzamként a magyar olvasónak nyilvánvalóan rögtön beugrik Babits Jónás-imája is.) Az egész életét az írásnak és az olvasásnak szentelő személyiség írás- és olvasásképtelenné válásának, a körülötte lévő könyvek „elnémulásának” drámáját („néma könyvekkel tele könyvszekrényem előtt ülök”) magába sűrítő *Kéziratból* helyenként elégikussá szelídülve, elégiába oldódva a költőnő fájdalma és megrendülése, illetve könyörgésbe, fohászba simulva a kozmoszban magára maradt személyiség fentebb említett *pogány* egzisztenciális kitettsége süt ki. A vers zárlatában azonban ugyanez a személyiség – a hit (hite) s az akarat (akarata) [de vajon nincs-e összefüggés a hit és az akarat között?] mint a világtalan világbani tájékozódását szolgáló botja segítségével – mégis és egyértelműen felülkerekedik e kivédhetetlen kiszolgáltatottságán, és utolsó soraiban már egyfajta metafizikai tapasztalattal felruházott racionalitás hangján szólal meg (a fordításomban): „elmentek a lányaim / elbúcsúztak a barátaim / újra egyedül vagyok az erkélyen / magasan fölöttem az esthajnalcsillag világít / a nap mindegyre valamivel korábban nyugszik le / kellemes fáradság fog el / s örülök miközben kezdem kiélni a megnyugtató magány ritka pillanatait / majd odaülök az asztalhoz / papírt teszek magam elé / kezembe veszek egy vastag hegyű ceruzát / és bal kezemben egy nagyítóval / nagy nyomtatott betűkkel írni kezdek / talán ma még / talán holnap is”. Azt is sugallva egyúttal, hogy vastag hegyű ceruzával a kezünkben az életünk is élhetőbbé és meghosszabbíthatóbbá válik...